

УДК 94 (438)

Микола Алексісвець, Оксана Парнета

**УКРАЇНСЬКИЙ ВЕКТОР У СХІДНІЙ
ПОЛІТИЦІ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ.
ІНКОРПОРАЦІЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ТА
ПОЛОНІЗАЦІЯ УКРАЇНЦІВ КРАЮ**

У статті висвітлюються малодосліджені проблеми українського вектора у східній політиці Другої Речі Посполитої та інкорпорації східногалицьких земель й полонізації українців краю.

Ключові слова: Друга Річ Посполита, зовнішня політика, інкорпорація, полонізація, українці, східногалицьке питання.

Із давніх-давен історія поляків та українців була тісно переплетеною. Це обумовлювало значні взаємовпливи і взаємозалежності обох народів. Водночас таке взаємозбагачення й мирне співжиття часто-густо супроводжувалося непорозуміннями, тривалими політичними конфліктами, національною конфронтацією і навіть війнами. Зауважимо, що польсько-українські взаємини, які нагромадили негативний потенціал протистояння в попередні історичні епохи, у новій політичній ситуації післявоєнної доби набули особливої гостроти.

На початку ХХ ст. доля вкотре підготувала низку випробувань для польсько-українських взаємин. Перша світова війна, події 1918–1923 рр. стали, на думку авторів, визначальними на кілька десятиліть наперед. Взагалі ж видається надзвичайно важливим привернути увагу українських дослідників до таких аспектів запропонованої теми, що потребують дальшого наукового розроблення, як форми суспільно-політичного життя поляків і українців, їхні суперечності й конфронтації, ескалації польсько-українського протистояння, польсько-українські відносини у досліджуваній період. Відзначимо, що публікацій на ці теми не бракує, адже виходять монографії, підручники, довідкові видання, статті, де порушуються ці питання [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. На шпальтах солідних видань точаться дискусії з приводу того, яка зовнішня політика Другої Речі Посполитої була б оптимальною щодо України, Східної Галичини. Різні політики, громадські діячі, представники творчої і наукової еліти обох країн окреслювали перед собою це доленосне питання. Як узгодити реалізацію власних національних інтересів із зовнішньополітичними процесами післявоєнної Європи, з міжнародним правом, де межі інтеграційних процесів, взаємопроникнень і взаємодії сусідніх народів, перетинання яких спричиняє деструкцію національної субстанції, її розчинення в домінантному міжнародному середовищі? Усе це свідчить лише про те, що згадана тематика не залишає байдужим широкий загальний нашої суспільства. Очевидним є і той факт, що не всі аспекти проблеми дістали належне висвітлення в науковій літературі. Наша розвідка є спробою комплексно дослідити малодосліджені питання українського напрямку східної політики Другої Речі Посполитої у 1918–1923 рр., а також простежити інкорпорацію нею Східної Галичини та полонізації українців краю.

Природа та діалектика польсько-українських відносин досліджуваного періоду, детермінована зовнішньо- і внутрішньополітичними процесами відродженої Польщі, що обумовлювали українські аспекти в її східній політиці, призвели до кризової ситуації й відіграли істотну роль у житті поляків та українців – національно-визвольній боротьбі галичан-українців середини першої половини ХХ ст., українсько-польській війні 1918–1919 рр., інкорпорації Східної Галичини, протистояння держави та українських політичних сил в Другій Речі Посполитій тощо. Відроджена Польська держава за таких умов

відмовилася від запропонованої їй Антантою лінії Керзона й обрала тактику просування кордону якомога далі на схід суто військовими засобами. Уже в механізмові відновлення Речі Посполитої були закладені гострі суперечності. Польські правлячі кола погодитися на етнографічний принцип формування держав, які виникли на місці колишніх імперій, не могли. Впродовж тривалого часу смуга етнічно чистих польських земель звузилася. Тож, оскільки ще в добу середньовіччя польські етнічні землі на заході були германізовані, об'єднання з Литвою в XVI ст. зробило для Польщі можливим компенсаційний тиск на східних сусідів [9, с. 51]. Такий підхід розбудови відродженої Польщі в 1918 р. базувався на неточних розрахунках, а отже, на міфах, щоправда, привабливих для поляків, бо нагадували епоху Ягеллонівської Польщі, об'єднаної з Україною та Литвою. Правда, нонсенсом виявлялася теза, що Польща у 1918–1919 рр., а тим більше після Ризького трактату, могла стати спадкоємицею Ягеллонівської Польщі. Проте на переконання деяких особистостей, які керували державою, передусім Ю. Пілсудського, такий шанс був, тому його й намагалися втілити шляхом розчленування радянської Росії, а з 1922 р. – Радянського Союзу за національними критеріями [10, с. 287]. У Польщі ці думки були популярними в зв'язку саме з діями Ю. Пілсудського, котрий у своїй політиці фактично спирався на подібні засади, а саме – “він намагався призвести до створення незалежної та суверенної України, що могло стати наслідком сильного ослаблення імперії, Великої Росії” [11, с. 17]. Деякі представники польських політичних сил були натхнені такою позицією Ю. Пілсудського та його федераційною концепцією, а частково це були певні розрахунки політиків, які помічали складне геополітичне становище Польщі між Німеччиною та Росією.

Друга Річ Посполита виявилася крихким державним утворенням у складній геополітичній ситуації Центрально-Східної Європи. Половину її території займали так звані “східні креси”, тобто регіони з переважно непольським населенням, яке не вважало новонароджену Польську державу своєю. На цій особливості могли добре пограти сусіди Польщі на її західних та східних кордонах. Німеччина і Радянський Союз вважали післявоєнний політичний устрій в Європі для себе невигідним. Польща, яка була матеріальним породженням версальського устрою, потрапляла в небезпечну ситуацію в разі узгоджених дій двох сусідніх держав. Її природний союзник Франція, яка докладала особливо багато зусиль для створення саме такої, етнічно неоднорідної Польщі, була надто далеко, щоб надати їй негайну й ефективну допомогу. Створюючи таку Польщу, керівники Франції думали лише про одне: щоб на протилежних кордонах Німеччини виникла велика за територією і населенням країна, спроможна замінити за балансом сил дружню дореволюційну Росію [9, с. 52].

Аналізуючи зовнішню політику Другої Речі Посполитої, її зв'язки з державами заходу, зокрема з Францією, – неважко з'ясувати, що політика Франції, як і Великої Британії, стосовно Польщі була тільки похідною політики щодо радянської Росії (СРСР. – М. А., О. П.) та Німеччини [11, с. 231]. Зрештою, Ю. Пілсудський не приховував цієї справи, пишучи: “Я прийняв командування польськими військами ..., мене одноголосно обрали Очільником Держави ..., тому я не думаю, що для когось було таємницею, що обидва ці факти відбулися не під впливом, але всупереч бажанням того, що в ті часи називалось Антантою Антанта – що також не є таємницею, шукала розв'язання російської проблеми значно більше, ніж такого чи іншого укладення польських прав ...” [12, с. 152]. Хоча й слід критично ставитися до такого роду формулювань, бо проблема політичних зв'язків Ю. Пілсудського з Францією й Англією в усі періоди його життя ще не повністю з'ясована, однак, на нашу думку, наведене положення містить багато об'єктивної правди. Справді, до початку 1920-х рр. включно, Франція зацікавлена була тільки відбудовою білої Росії, а Велика Британія практично не позбулася неприязні до Польщі, часто навіть незамаскованої. Антанта була, своєю чергою, налаштована вороже щодо української державності в будь-якій формі, оскільки мала зобов'язання перед союзником у минулій війні – Росією. Тим часом у Росії точилася громадянська війна, а сторони, що брали в ній участь, однаково негативно ставилися до незалежності України й бажали якомога швидше її окупувати. Тож важливим

аспектом окресленої проблеми стала геополітична конфігурація Польща–Росія, розподіл сил в якій формував геополітичну реальність центральносхідноєвропейського регіону. Політичні зв'язки в континуумі Польща–Антанта–радянська Росія неминуче передбачали необхідність урахування українського контексту.

Прихильники Ю. Пілсудського – відомі польські політичні діячі, дипломати, історики В. Фабержевич, Т. Тенненбаум, І. Глівіц, М. Хандельсман, Л. Василевський, С. Кентишинський, Ю. Лукасевич, Л. Кульчицький та інші активно вибудовували ідеологічну піраміду післявоєнного польського суспільства. В її основі були поняття “держава”, самодостатня, єдина і сильна. Геополітична константа – становище Польщі між двома ворогами: Росією і Німеччиною впродовж міжвоєнного існування Польської держави визначала її зовнішньополітичні орієнтири, у т. ч. щодо України. Росію сприймали як ворога № 1, особливо після деяких фінансових впливів у польську економіку американського капіталу, що перебрав, згідно з планом Ч. Дауеса, роль керівника відродження Європи [13, с. 63].

Тож, головною віссю східної політики Другої Речі Посполитої, навколо якої оберталися всі інші геополітичні комбінації, була Росія. Юзеф Пілсудський та військові кола Польщі, розробляючи ще в листопаді-грудні 1918 р. засади східної політики держави для їх подання Антанті, а також на Паризькій мирній конференції, своїм майбутнім контрагентом у питанні Східної Галичини обирали не Україну, а Росію, готові були поступитися галицькою територією поза лінією Львова й Калуша в обмін на російські поступки в Литві та Білорусі [14, с. 207]. Водночас, вводячи стан окупації на цій території, вони вирішили зачекати змін у зовнішньополітичній кон'юктурі задля остаточного укладення територіального договору з тим партнером, який фактично закріпиться в Україні. Розуміючи, що “джерело російської справи” – в Києві, на який Польща поки що не впливає, Ю. Пілсудський не унеможлилював такого перерозподілу сил, що вирішив би остаточну долю України. Ще в листі до генерала Т. Розвадовського від 28 листопада 1918 р. Ю. Пілсудський стверджував, що після захоплення Східної Галичини польською армією треба буде “підважити концепцію союзу з Києвом” [15, с. 17]. А 18 січня 1919 р., під час перебування у Варшаві першої дипломатичної місії УНР, очільник Польщі заявив, що Росія за жодних умов не поступиться територією України на будь-чию користь, а тому, сподівався він, у ситуації безпосередньої загрози з боку Росії Україна сама “доросте” до союзу з Польщею [16, с. 22]. У світлі цих настанов Ю. Пілсудського, на думку відомого українського історика І. Лисяка-Рудницького, стає очевидною непереборна внутрішня суперечність: із одного боку, Ю. Пілсудський хотів утримати самостійну Україну, а з другого – польським завоюванням Східної Галичини знищив шанси на українську самостійність [17, с. 101]. Метою східної політики Ю. Пілсудського було, насамперед, утворення надійного бар'єру поміж Польщею та Росією, а в остаточній перспективі він мріяв про знищення Російської імперії через її дроблення на окремі держави, що змінило б геополітичну конфігурацію центральносхідноєвропейського регіону й уможливило б його розвиток на тривалий час за вектором інтересів Другої Речі Посполитої. На думку Ю. Пілсудського, основою реалізації таких задумів була незалежна Україна. Та коли її утворення стало б неможливим, він міг би повернутися до плану поділу України з тією силою, що тоді була на це спроможна. У будь-якому разі мета східної політики Ю. Пілсудського полягала в побудові сильної Польщі, максимально захищеної від Росії.

Його у цьому зв'язку Пілсудського обходило не стільки визволення українців й утворення самостійної Української держави, скільки ослаблення Росії шляхом відірвання від неї частини України, а створювана за зразком Ю. Пілсудського Україна як держава мала бути не дуже сильною. Їй належало погодитися на відхід до Польщі Східної Галичини і частини Волині й не планувати захопити землі на схід від Дністра, також вона мусила шукати компромісу кордонів із Румунією [18, с. 73]. Пілсудчики прагнули виконати завдання нарощення території країни і здійснити широкі загарбницькі плани за допомогою гнучкіших та прихованіших методів. Висуваючи гасло “федерації” Польщі та України, намагалися створити в українському середовищі ілюзії національної незалежності. Щодо Радянського

Союзу цю ідею мали втілювати в життя шляхом допомоги українським військовим формуванням під час нападу на УСРР, унаслідок чого сталося б розчленування СРСР і була б створена Велика Україна. За цю послугу остання мала, з одного боку, відмовитися від Західної України, а з іншого – увійти до Польської федерації [19, с. 349]. “Пілсудський вірив, – зазначив С. Мацкевич, – що сусідні до Польщі країни, звільнені від Росії Польщею, легко підпадуть під польський вплив і що поляки у відповідний час зможуть полонізувати їх так само, як польська шляхта старої Речі Посполитої сполонізувала Литву і Русь... Пілсудський вірив, що народи, які увійшли у федерацію з нами швидко перетворяться у поляків” [19, с. 351].

Українська проблема займала важливе місце в суспільно-політичній діяльності різних партій та організацій тогочасної Польщі. Керівники ендеків, під орудою Р. Дмовського прагнули відновлення Польської держави в її історичних кордонах 1772 р. Ендекські ідеологічні основи відродження Польщі базувалися на концентрації історичного легітимізму. За їхньою оцінкою, “Україна по цей [правий] бік Дніпра, завойована і захищена польською зброєю, заселена народом, з лона якого вийшла [сполонізована] шляхта, є і, з дозволу Бога, ніколи не перестане бути польською провінцією” [17, с. 95]. Кінцевою метою народових демократів був ідеал єдиної національної “Великої Польщі”, Польщі для поляків шляхом примусової полонізації поневолених у 1918–1923 рр. народів так званих “східних кресів”, насамперед українського. При цьому Р. Дмовський та його прихильники посилялися на історичні кордони на сході, де домагалися визначення кордону згідно з лінією польського населення й впливу польської культури поміж першим і другим розподілом Речі Посполитої [18, с. 65]. Для здійснення планів щодо “зміцнення польськості” на сході ендеки ігнорували права українського населення і висували претензії на володіння українськими землями [20, с. 148]. Роман Дмовський цинічно заявив: “Велика Україна не була б у своїй провідній стихії так дуже українською і назовні не представляла б здорових стосунків. То насправді був би гнійник на тілі Європи, сусідство з яким було б для нас фатальним. Для народу, як наш, молодого, який мусить ще виховати у собі своє призначення, краще мати за сусіда потужну державу (Росію – М. А., О. П.), хоча й дуже чужу і дуже ворожу, ніж міжнародний публічний дім” (Україну – М. А., О. П.) [21, с. 56]. Такою позицією Р. Дмовський не тільки топтав національну гідність українців, а й гальмував створення їхньої державності. Польські націоналістичні політичні кола підтримували претензії на українські території для їх колонізації. Усталилася певна закономірність: тільки-но на форумі Антанти заходила мова про українську проблему, польська дипломатія завжди займала непримиренну позицію, намагалася формувати негативну думку Антанти, яка мала бути арбітром у польсько-українській війні за Східну Галичину. Польська делегація на Паризькій мирній конференції поставила перед собою конкретну мету: “знищення Німеччини і знищення України. Лише з тією різницею, що німці загрожували західним кордонам майбутньої Польщі і треба було приструнити цю потугу, а український народ нікому нічим не загрожував, він хотів бути лише господарем у власному домі. І за це був приречений на знищення” [21, с. 54].

Зауважимо, що анахронічна традиція Речі Посполитої, яка визначала великодержавну позицію Польської держави та її намагання панувати над Литвою, Білоруссю і половиною України, набула в 1918–1923 рр. нового злету, за яким національні демократи відмовляли в статусі української нації; вони були за поділ України між Польщею і Росією [22, с. 50]. Польські політики у своїй діяльності посилялися на традиції попередньої, перед розподілами, Речі Посполитої, зокрема до її далеко висунутих на схід кордонів. Тут неважко зрозуміти прив’язаність поляків до традиції давньої Речі Посполитої: це ж була доба величчя їхньої нації. Проте важко уникнути висновку, що цупко тримаючись анахронічної ідеології історичного легітимізму, поляки завдавали шкоди як національному державному відродженню, так і етносам, які були полонізовані в окреслений період. Адже весь напрям історичного розвитку в Центрально-Східній Європі у післявоєнний час свідчив про перемогу принципу етнічного самовизначення над історичним легітимізмом. У тих умовах нестабільності геополітичні очільники відроджуваної Польської держави, прагнули

військовою силою задовільнити національні інтереси за рахунок територій сусідів, таким чином проігнорувавши їх права на самовизначення й самоствердження, висловлювали претензії на володіння їхніми землями, у тому числі українськими. Щоправда, Ю. Пілсудський керувався ідеєю “прометеїзму” – союзу з усіма поневоленими Росією народами, але як націоналіст обґрунтовував та підтримував тезу про месіанську роль Польщі на сході як бар’єр між Західною Європою і варварським “азіатсько-візантійським Сходом” (Росією – М. А., О. П.) через відмінності специфічних інтересів Польської Республіки. Таким способом польські національні патріоти розраховували розбити російське домінування і створити нову систему сил у Центрально-Східній Європі. Польський еміграційний історик Каміл Дзєвановський, виправдовуючи польську політику на сході, зазначив, що “План Пілсудського полягав у тому, щоб паралізувати більшовизм роздрібненням його територіальної бази, колишньої царської імперії, шляхом прямого, буквального застосування Вільсонових і Ленінових принципів самовизначення всіх національностей колишньої царської імперії. Він ставив за мету розщепити радянську російську експансію у самому зародку, розділяючи її територіальну базу, комуністичну імперію *in statu nascendi* вздовж вертикальних або ж національних зв’язків. Таким шляхом Пілсудський надіявся створити новий баланс сил у Східній Європі” [19, с. 351]. Самоочевидною відповіддю на це виправдання є те, що Польща, яка прагнула приєднати великі етнічно непольські території, аж ніяк не була надійним захисником прямого, буквального застосування принципу права націй на самовизначення.

Така політика правлячих кіл Польщі була на руку країнам Антанти, які відводили їй важливу роль у своїй боротьбі проти радянської Росії (СРСР). Позицію Антанти з приводу місця Другої Речі Посполитої у післявоєнному світі висловив 15 вересня 1919 р. маршал Франції Ф. Фош: Польща повинна буде відіграти роль “з одного боку, бар’єра проти більшовизму, а з другого – проти Німеччини” [23, с. 206]. 12 грудня 1919 р., представники країн-учасниць Антанти на засіданні у Лондоні підтвердили свій намір “зміцнити Польщу як бар’єр проти Росії” [24, арк. 10] і навіть розширити цю роль до “свого роду загородження із колючого дроту” [25, арк. 11] навколо радянської Росії. Міністр закордонних справ Великої Британії лорд Джон Керзон, який виступав на цьому засіданні для посилення позиції свого прем’єра Ллойд Джорджа, підкреслював, що у межі “дротяного загородження” Антанта втручатися не буде. Водночас звернув особливу увагу на те, що “всі держави навколо Росії борються за свою свободу і самостійність” – це, на його думку, стосується “рівною мірою і Фінляндії, і прибалтійських держав, і Польщі, і Денікіна, і Кавказу” [26, арк. 12]. Слова Дж. Керзона прозвучали як схвалення агресивної політики Польської держави. Зауважимо, що плани Антанти щодо Польщі не були таємницею ні для уряду США, ні для “червоної”, ні для “білої” Росії. Так, американський представник при місії Антанти у Польщі генерал-майор Д. Карнап повідомив 11 квітня 1919 р. президентові США В. Вільсону: “Імперіалістичні ідеї – вид божевільня, заволоділи психікою французів, вони намагаються створити ланцюг держав, залежних, наскільки можливо, від Франції... Ніхто нині не нападає на Польщу, навпаки, сумно дивитися, що в країні, де така нужда, де зусилля уряду і всі джерела доходу повинні бути спрямовані на мають поліпшення матеріального становища населення і державного управління, всім оволодів воєнний дух. Цей воєнний дух є для майбутньої Польщі більшою небезпекою, ніж більшовизм” [23, с. 206].

На початку лютого 1920 р. народний комісар закордонних справ радянської Росії Г. В. Чичерін повідомив В. І. Леніну в Політбюро ЦК РКП: “Французьке радіо з Варшави говорить про те, що Польський уряд збирається вимагати від нас незалежності України, Білорусі, Литви і Латвії, причому Петлюра подав меморандум Польщі й Антанті про необхідність незалежності України. За цим видно, що Польща збирається висувати великодержавні вимоги й оточити себе кільцем васальних держав. Чи ми повинні відмовитися від України, чи в результаті боротьби за Україну поляки підуть на Москву, чи ж варто локалізувати боротьбу шляхом найскорішого відокремлення від нас червоної незалежної України” [24, арк. 10]. Після відновлення Польської держави і створення за

активної допомоги Франції її збройних сил пасивна роль “бар’ера” між європейською та азіатською цивілізаціями перестала влаштовувати Ю. Пілсудського й активні верстви польського суспільства післявоєнної доби, ядром яких були його соратники по революційній та військовій діяльності. З цією метою в 2-у відділі Генерального штабу були розроблені основні напрямки створення з Польщі єдиної національної держави автаркічного типу, спроможного здійснювати незалежну від великих держав самостійну зовнішню політику. Згідно з цими планами незалежність і могутність країни, стабільну зовнішню політику з орієнтацією на Антанту й зміцнення “дружніх” відносин із сусідніми країнами мали забезпечувати у формі воєнних конвенцій і союзів та силовим розширенням польського впливу на схід [27, арк. 15].

Зауважимо, що суспільно-політичні внутрішні так і міжнародні події протягом досліджуваного періоду яскраво засвідчили, що Польська держава своєю практикою послідовно реалізовувала окреслені вище й напрацьовані політичні доктрини і концепції в українському контексті. Особливе місце у зовнішньополітичних проектах Польщі займала Східна Галичина. Із урахуванням концепцій розбудови держави, що були, як неодноразово зазначено у цій праці, тісно пов’язані з давніми традиціями шляхетської Речі Посполитої, а також у зв’язку з розвитком національно-визвольного руху періоду поділу країни Східна Галичина стала об’єктом територіальних домагань новопосталої Польської держави. Прагнення східногалицьких українців до самовизначення і створення незалежної Української держави політичні лідери Польщі розцінювали як замах на її цілісність. Одночасно уряд Другої Речі Посполитої розпочав дипломатичну боротьбу за визнання країнами Антанти і США прав Польщі на володіння Східною Галичиною.

Після завершення Першої світової війни та розпаду Австро-Угорської імперії суперечності між галицькими українцями і поляками переросли у відкриту війну за Східну Галичину. Відновивши свою державу, поляки відмовили в такому ж праві українцям із Східної Галичини, мотивуючи тим, що цей регіон є інтегральною частиною Польської держави, і докладали усіх зусиль, у т. ч. воєнних, щоб її ввести (інкорпорувати) до Другої Речі Посполитої. На дипломатичній ниві цьому була підпорядкована діяльність Польського національного комітету в Парижі на чолі з Р. Дмовським, уряду І. Падеревського, Начальника Держави Ю. Пілсудського, польської делегації на Паризькій мирній конференції. Держави Антанти, погодившись на участь Польщі у мирній конференції, пішли на сформували спеціальну комісію з польських питань під керівництвом Ж. Камбона (12 лютого 1919 р.), а 15 лютого цього ж року з неї було виділено “Підкомісію у справах перемир’я на фронті польсько-української боротьби”, яку очолив французький генерал пропольської орієнтації Ж. Бартелемі [28, с. 26]. Комісії у польських справах Польща надіслала ноту з вимогою визнання за нею східних територій, котрі колись належали до Речі Посполитої.

Сполучені Штати Америки і країни Антанти мали свої геополітичні плани щодо української території й намагалися створити собі максимум вигод. Свою політику щодо східногалицького питання напередодні Паризької мирної конференції США визначали залежно від розвитку подій у Росії. Підтримка її територіальної цілісності стала пріоритетною в американській зовнішній політиці у Східній Європі [31, с. 13]. Вашингтон погоджувався на існування Польщі на її етнічних землях, задовольнивши територіальні претензії білої Росії, а про незалежну Україну навіть мови не було. Держсекретар США Р. Лансінг вважав українців неспроможними управляти краєм, тому висловлювався за об’єднання Східної Галичини з Польщею. При цьому право на остаточне вирішення цього питання надавали Лізі Націй, або великим державам [32, с. 149].

Дещо іншою щодо Польщі та Східної Галичини була позиція Франції. З одного боку, французький уряд був зацікавлений у могутній Польщі, яка мала б замінити союз із Росією і стати протиположністю Німеччині; з другого – Франція, маючи економічні інтереси в Галичині, прихильно ставилася до польських претензій щодо краю [33, с. 51]. Англія щодо Східної Галичини займала суперечливу позицію, але загалом переважала тенденція створення з неї

окремої, незалежної від Польщі й України, держави, й прихильно ставилася до уряду ЗУНР [34, с. 217]. Країни Антанти продовжували розглядати українське питання крізь призму загальноросійських проблем. Лідери Антанти й США, спекуюючи гаслом незалежності для пригноблених народів та принципами національного самовизначення, по суті, не враховували волевиявлення українців. Долю багатомільйонного народу вирішували в Парижі без офіційного українського представництва.

Польсько-українське протистояння особливо посилювалося з політикою ескалації з боку відновленої Польщі, силових методів вирішення питань про територіальні межі та міжнаціональні стосунки. Напруження і гострота польсько-українських суперечностей набули стану прихованої громадянської війни. Кульмінацією протистояння між обома народами стала українсько-польська війна 1918–1919 рр. за Східну Галичину. 1 листопада 1918 р. галичани-українці захопили владу в усьому краї і проголосили створення Української держави на етнічних землях колишньої Австро-Угорської імперії [30, с. 77]. 9 листопада вони створили уряд – Тимчасовий Державний Секретаріат під головуванням К. Левицького, а через чотири дні видали Тимчасовий основний закон, в якому проголосили, що держава має назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) [30, с. 77]. Дальший хід подій загальновідомий. Польське суспільство не визнало Західно-Української Народної Республіки, а приєднання Східної Галичини з переважаючим українським населенням до Польщі вважало справою особливої державної ваги. “Оборона Львова” і “боротьба за східні рубежі” стали для поляків міфологізованим символом національної незалежності. У столиці краю, де польський елемент мав лише локальну перевагу, поляки підняли збройне повстання проти української державності. Вуличні бої у Львові переросли незабаром у війну; перевага була спочатку на боці українців. Юзеф Пілсудський, майже, не долучався до цього, виділяючи для “захисту” Львова скромні сили. Очільник Польщі прагнув, розв’язати насамперед справу Віленщини. На рубежі 1918–1919 рр. вільнюські поляки зайняли Вільнюс, але через кілька днів їх звідси вигнала Червона армія. У квітні 1919 р. Ю. Пілсудський, організувавши масштабну воєнну операцію, звільнив місто від більшовиків. Однак не приєднав ці території до Польщі, а лише оголосив звернення, що визнавало право населення самим вирішувати свою долю [41, с. 85]. Зміцнивши польську армію, Польща, навесні 1919 р. порівняно легко й швидко захоплювала нові території. Політика dokonаних фактів на сході загрожувала ускладненням на мирній конференції у Парижі. У цій ситуації Ю. Пілсудський вичікував із прийняттям принципових рішень до моменту підписання мирного трактату з Німеччиною, що визначав західний кордон Польщі. В день підписання трактату розпочався під орудою Ю. Пілсудського наступ у Східній Галичині. Протягом кількох тижнів війська ЗУНР були розбиті, а республіка перестала існувати [42, с. 429]. Воєнні операції тривали до липня 1919 р., коли Українську Галицьку Армію поляки витіснили зі Західної України на середньо-східну або наддніпрянську, яка раніше була частиною Росії [17, с. 99]. Новопостала Польська держава, маючи значну перевагу у військовій силі й техніці, буквально задушила ЗУНР в ході українсько-польської війни 1918–1919 рр., перебіг подій якої всебічно й повно висвітлено у вітчизняній історіографії [35]. Унаслідок українсько-польської війни, яку українці програли 1919 р., поляки захопили Східну Галичину, Західну Волинь, Західне Поділля, Холмщину, Підляшшя [22, с. 56].

У контексті теми, порушеної у науковому дослідженні, підкреслимо, що офіційна влада Другої Речі Посполитої та її політичні ідеологи продовжували і після Першої світової війни відстоювати традиційні вимоги однієї й тієї самої програми відновлення держави в її історичних кордонах. На думку авторів, будь-який польсько-український альянс був неможливий, поки поляки не бажали відмовитися від концепції “історичних кордонів”. Українські й польські територіальні претензії були настільки цілковито суперечні, що примирення через будь-який прагматичний компроміс унеможливлювалося.

Поляки не побачили у проголошенні Західноукраїнської Народної Республіки доленосного права українців на створення власної держави. У цьому всі політичні сили тогочасного суспільства були єдині. Майже всі суспільно-політичні організації й партії

Польщі виступили з вимогами до Міністерства закордонних справ і польської делегації на Паризькій мирній конференції зберегти “нерозривну єдність Східної Галичини з Польською державою” [36, арк. 25]. Подібна аргументація поляків була незмінною протягом усього періоду, поки Рада Амбасадорів в 1923 р. не визнала остаточної належності Східної Галичини до Польщі. Зазначимо, що, з одного боку, зважаючи на зовнішньополітичну ситуацію, Польська держава декларувала прагнення до міжнародного спокою й заявляла що домагатиметься дотримання прав кожного народу на незалежність, підтримуватиме союз вільних народів і виступатиме проти воєн за мир між народами; а з другого – використовуючи весь дипломатичний потенціал, свої дії спрямовувала на власні задоволення, підкріплені лише історичною пам’яттю та силою зброї, територіальних вимог, що призвели до ліквідації ЗУНР і захоплення Східної Галичини. До того ж, більшовицька загроза давала полякам змогу маніпулювати принципом на самовизначення, а насправді уряди тогочасної Польщі докладали всіх зусиль для боротьби з галичанами, проводили так звану політику “доконаних фактів” стосовно Західно-Української Народної Республіки. Українське населення виступало проти приєднання території Східної Галичини до Другої Речі Посполитої, протестувало проти інкорпорації західноукраїнських земель. Реакція і форми протидії галичан-українців політиці польської влади були позначені їхнім загальним бажанням відстояти власну незалежність, втрачену внаслідок нерівної боротьби з переважаючими польськими силами в українсько-польській війні 1918–1919 рр.

Зауважимо, що стосовно Східної Галичини політика польського уряду надалі була агресивно-наступальною внаслідок невпевненості у можливості утримати цю територію, що мала міжнародний статус. Свої подальші дії після закінчення українсько-польської війни 1918–1919 рр. Польща спрямовувала на остаточне встановлення східних кордонів, що безпосередньо потребувало легітимізації заходів поляків стосовно зміни статусу Східної Галичини, а саме – сприйняття її не як окремої території, а як інтегральної складової частини Другої Речі Посполитої [34, с. 55]. Для польського уряду постійним засобом дипломатичної гри стало декларування визнання за мирною конференцією та Лігою Націй права на прийняття рішення щодо встановлення своїх східних кордонів, який, до речі, виявився більш ніж вдалим. 25 червня 1919 р. на засіданні Ради міністрів закордонних справ великих держав вирішили уповноважити польський уряд окупувати всю галицьку територію до р. Збруч [34, с. 346]. Того ж дня Найвища Рада затвердила постанову Ради міністрів, записавши в протоколі: “З метою захисту особи і мас мирного населення Східної Галичини від небезпеки, яка їм загрожує від більшовицьких банд, Найвища Рада Союзних держав вирішила уповноважити сили Польської Республіки здійснювати свої окупації аж до р. Збруч. Це уповноваження не стосується рішення, яке згодом повинно бути прийняте Найвищою Радою в справі політичного статусу Східної Галичини” [34, с. 346]. Мандат Польщі мав тривати 15–20 років.

Польська сторона, отримуючи ту чи іншу дипломатичну перемогу, ніколи не зупинялося на досягнутому, а висувала наступні вимоги. 3 липня 1919 р. польські дипломати настійливо наполягали на неприйнятності рішення Найвищої Ради великих держав про передачу Східної Галичини у тимчасове польське володіння [34, с. 57]. Вони вважали, що постанова не вирішувала питання про її остаточний політичний статус і не давала Польщі юридичного права володіти цим краєм. Згідно з умовами Версальського договору, визнання за Польщею східних кордонів відкладалося до майбутнього рішення держав Заходу [37, с. 37]. Однак польська дипломатія основним своїм завданням вважала не дискусії про майбутнє політичне становище Східної Галичини, а визнання цього краю невід’ємною інтегральною частиною Польщі, а, отже, ліквідацію рішень про тимчасовий статус Східної Галичини. Солідарність із Варшавою висловили США, Франція, Італія та Японія. Лише Англія продовжувала відстоювати тимчасовість польського мандата над Східною Галичиною [38, с. 422]. З боку Польщі чинився тиск польської дипломатії на уряди великих держав, щоби вони переглянули своє рішення стосовно тимчасовості управління у Східній Галичині. На думку Р. Дмовського, тимчасовість польського управління на спірній території

може мати негативні для миру наслідки: чвари, внутрішню боротьбу, що не припиняється, проблеми на міжнародній арені [39, с. 201]. Подібної думки дотримувався прем'єр країни І. Падеревський, котрий 19 вересня 1919 р. на засіданні Найвищої Ради Союзних держав із приводу Східної Галичини гостро заявив, що Польща ніколи не примириться з втратою цієї частини держави і безкомпромісно відстоюватиме свої права на неї та вимагав знову порушити питання про тимчасовість статусу Східної Галичини [40, арк. 61]. Домагаючись приєднання Східної Галичини до Польщі, польські керівники зазначали, що надання тимчасового мандата щодо цього краю неодмінно викличе протест, поглиблення боротьби, а це, своєю чергою, приведе до ескалації напруження і похитне політичну рівновагу, що Галичину можна буде відбудувати за рахунок інвестицій Польської держави, і, таким чином, забезпечить певне примирення, а для цього потрібно підтримувати загалом стабільність Польської держави [34, с. 366].

У другій половині 1919 р. міжнародне становище Польщі поліпшилося. Відтак політична ситуація навколо української проблеми складалася на користь поляків. Справу Східної Галичини у листопаді розглядали США й Антанта з явною підтримкою Варшави, намагаючись сприяти стабілізації Польської держави і вирішити східногалицьке питання [31, с. 74]. 21 листопада 1919 р. Найвища Рада великих держав уже вкотре намагалася врегулювати польсько-українські проблеми. На цьому засіданні стала очевидною зміна настроїв західних держав на користь Варшави. Розглянувши пропозицію представників Франції, вона на одному зі своїх засідань ухвалила рішення про надання Польщі 25-річного тимчасового мандата над Східною Галичиною, при умові надання їй автономії. Подальшу долю східногалицького краю мала вирішити Ліга Націй [34, с. 366]. Однак і це рішення Найвищої Ради викликало вкрай негативну реакцію у Варшаві та хвилю протестів у всій державі.

Упродовж польсько-українського конфлікту щодо долі Східної Галичини чітко простежувався вплив зовнішньополітичних чинників, стану міжнародних відносин у Європі, політики провідних держав континенту, багато з яких розігрували “українську карту”. Польсько-українські взаємини ставали об'єктом політичних інтриг із боку потужних сусідніх держав – Німеччини і радянської Росії, які вміло та успішно використовували у своїй політиці США й країни Антанти. Наприкінці 1919 р. відбулися зміни на міжнародній арені, зокрема в Росії. Перемога більшовицької Росії над Колчаком і захоплення великої території Сибіру та згодом поразка А. Денікіна, вкрай напружена політична ситуація в УНР стали переломними для польської східної політики. Юзеф Пілсудський не переймався позицією Антанти, яка й надалі не хотіла остаточно визнавати польські права на Східну Галичину, Литву та Білорусь. 8 грудня 1919 р. Найвища Рада Союзних та об'єднаних держав підтвердила початкове рішення Комісії з польських справ від 14 квітня 1919 р., яке проголошувало, що Польща може прийняти під тимчасову адміністрацію тільки землі на захід від лінії Бугу [18, с. 70]. Ці рішення допомогли Ю. Пілсудському усунути з керівництва уряду І. Падеревського, на якого було покладено всю відповідальність за ці невдачі на міжнародній арені. Посаду прем'єр-міністра в грудні 1919 р. було довірено Л. Скульському, а міністра закордонних справ – С. Патеку, які повністю залежали від Начальника Держави [18, с. 70]. Зауважимо, від цього моменту східна політика Польщі повністю й неподільно була підпорядкована йому. На думку Ю. Пілсудського, похід польської армії на схід мав на меті тільки звільнити різні народи від російсько-більшовицької неволі. “На багнетах, – наголошував він, – ми несемо тим нещасливим країнам свободу без застереження. Я знаю, що багато поляків не поділяють моєї думки... Принесення свободи сусіднім із нами народам буде гордістю мого життя як державного діяча й солдата. Я знаю історичні зв'язки, які їх із нами поєднують; знаю, що зв'язки ці зміцнювалися не раз після розподілів. Звільняючи цих пригноблених, я хочу тим самим стерти останні сліди розподілу. Приєднати їх до Польщі силою – ніколи в житті! Це було б відповіддю новим насиллям на насилля, здійснене в минулому” [41, с. 147]. Насправді Ю. Пілсудський намагався виграти час, готувався до збройних вирішень польських інтересів, дбав не стільки про визволення та утворення інших

держав, як про ослаблення радянської Росії (СРСР) та їх від'єднання, в т. ч. України, перебування під зверхністю Польщі. Він аргументував свої вимоги тим, що Варшава несе основний тягар боротьби з більшовизмом. Оберігаючи від нього свою батьківщину, захищає і Європу. Стверджуючи думку Ю. Пілсудського, міністр закордонних справ С. Патек зазначив: “У важкій боротьбі польський вояк має бути впевненим, що кров і життя, якими він жертвує, сприятимуть повному об'єднанню польських земель. Щоб не послабити духу польського воїна, у зв'язку з небезпекою більшовизму Найвища Рада має відмінити своє рішення” [43, с. 23].

Поразка антибільшовицьких сил у Росії, зміцнення геополітичного і стратегічного становища Польщі спричинили зміни у зовнішній політиці західних держав. 22 грудня 1919 р. великі держави тимчасово скасували дію статуту Східної Галичини, насамперед 25-річний мандат Польщі над цією територією [34, с. 376]. Такі рішення свідчили про перемогу польської дипломатії на Паризькій мирній конференції напередодні закінчення її роботи 21 січня 1920 р. Отже, східно-галицьке питання на мирній конференції у Парижі розглядали залежно від того, як цього потребувала міжнародна обстановка. Для великих держав воно мало другорядне значення. Як і українська проблема в цілому, поставало це питання у контексті їхньої східної політики і в разі активізації політики тих держав, які претендували на ці землі. Головною метою західних держав була підтримка “білої Росії”, і всі територіальні претензії вони вирішували на її користь. Жодна з українських проблем, окреслених перед Паризькою мирною конференцією, не була виконана. Водночас, зауважимо, що великі країни були не дуже схильні задовольняти польські домагання на Східну Галичину. Розуміючи це, польська дипломатія вміло використовувала суперечності у таборі країн-переможниць, домагаючись своєї головної мети.

Проблема Східної Галичини залишалася нерозв'язаною і після Паризької мирної конференції, що й надалі була джерелом напруження та невпевненості. Така невизначеність щодо згаданої проблеми значною мірою відображала суперечності в східній політиці між США, країнами Антанти. Важливу роль у боротьбі за Східну Галичину на початку 1920 р. відіграли стосунки Ю. Пілсудського та його соратників із УНР і наміри створення незалежного державного організму, що був би у федерації з Польщею [44, с. 92]. При цьому польські лідери наполягали на відмові уряду Української Народної Республіки від Східної Галичини [45, с. 382]. Погіршення становища українських військ на фронтах посилювали прагнення уряду УНР порозумітися з Польщею, навіть ціною територіальних поступок. Директорія УНР почала вбачати у Польщі свого єдиного союзника, який не погоджувався на поступки більшовицької Росії. Юзеф Пілсудський за будь-яку ціну прагнув відірвати Україну від Росії [45, с. 239]. Українсько-польські переговори проходили дуже важко, в обстановці таємності, оскільки Ю. Пілсудський не хотів наражатися на критику опозиції у країні. Після краху прибалтійського вектора в східній політиці Ю. Пілсудського на початку 1920 р. і втрати підтримки Антанти Україна почала займати головне стратегічне місце в його планах, що було пов'язано з життєвою необхідністю мати союзника у війні з радянською Росією. Юзеф Пілсудський прагнув розбити російське домінування у Східній Європі. Тож він розраховував, що подолає Росію, нав'яже їй свої плани, і, таким чином, зміцнить становище Польщі на міжнародній арені [18, с. 76]. За таких умов Україна постала б як геополітична перешкода поміж Польщею та Росією, не відірвана від імперії територія, що захищає Польщу від російської експансії на захід. Польщі в такому ракурсі відводилася роль гегемона над малою, відірваною від Росії державою. В планах головного командування Війська Польського Україна мала стати бар'єром між Польщею і Росією [47, с. 16].

Із огляду на перемогу більшовицької армії над А. Денікіним та зміну східної політики великих держав, деякого застій у польсько-українських переговорах у січні–лютому 1920 р. Ю. Пілсудський форсував перемовини з дипломатичною місією УНР. Союз із УНР був дуже вигідним Польщі. У ніч із 21 на 22 квітня Польська Республіка та Українська Народна Республіка, головами яких були Юзеф Пілсудський та Симон Петлюра, підписали у Варшаві між Польщею й Україною політичну конвенцію, спрямовану проти радянської Росії.

Варшавський договір між Ю. Пілсудським і С. Петлюрою містив 9 статей [8, с. 420–421]. За його умовами польський уряд визнавав незалежність УНР та Директорію на чолі з Головним Отаманом С. Петлюрою як верховну владу в державі. Українсько-польський кордон встановлювали по р. Збруч, далі – по Вишгородку на північ, потім східніше Здолбунова по Рівненському адміністративному кордону вздовж адміністративного кордону Мінської губернії до схрещення з р. Прип'ять, потім по р. Прип'ять [8, с. 420]. Остаточне порозуміння щодо повітів Рівненського, Дубненського та Кременецького, що відходили до Польщі, мало настати пізніше, після роботи спеціальної українсько-польської комісії. Обидві сторони зобов'язувалися не укладати жодних угод, спрямованих проти союзника. Були гарантовані національно-культурні права поляків і українців, відповідно в Україні й Польщі, а також укладення економічно-торговельних угод, вирішення аграрного питання після скликання парламенту України. Угода мала залишатися таємною [8, с. 421]. Договір укладали таємно, про нього, не знали навіть інші члени Директорії крім С. Петлюри. Симон Петлюра визнавав питання Східної Галичини внутрішньою справою Польщі, чим, фактично, перекреслив січневу угоду 1919 р. між УНР і ЗУНР про злуку. До Польщі мали відійти Східна Галичина та п'ять повітів Волині з населенням 10 млн осіб, тобто територія, що належала Австро-Угорщині та Росії [8, с. 64]. Для українців умови Варшавського договору були важкими. Варшавський договір не був партнерством між рівними: він скоріше встановлював польський протекторат над Україною.

Багато українських патріотів зрозуміло тоді, що ця домовленість може довести до переподілу їхньої країни: на Східну Галичину й Волинь, анексовані Польщею українські землі на схід від Дніпра, введені надалі в російську орбіту, і малу українську республіку на Правобережжі, яка б могла з трудом утримуватися під польським протекторатом [17, с. 102]. Найбільшою трагедією став розділ української території, що призвело до великих політичних розбіжностей серед українських політиків і населення. Офіційне визнання УНР анексії Польщею Галичини, Західної Волині, частини Полісся, Лемківщини, Підляшшя, Посяння і Холмщини призвели до істотних розходжень серед українських політичних сил. Проти Варшавського договору рішуче виступили закордонний (екзильний) уряд ЗУНР та все українське населення окупованих Польщею в 1918–1919 рр. українських земель. Відомий український учений і державний діяч С. Шелухін констатував: “Завдяки договору поляки загрибали жар чужими руками і нищили Україну українськими руками, щоб заволодіти нею, знесиленою, позбавленою можливості спротиву і виснаженою” [48, с. 39]. Варшавський договір засудили М. Грушевський, В. Винниченко, М. Шаповал, С. Вітик та інші відомі українські діячі УНР і Центральної ради, які вважали, що “всі договори Петлюри і його представників із Польщею й іншими державами, укладені від імені України, є недійсними й незобов'язуваними” [8, с. 65]. Переважна більшість українців Східної Галичини залишалася вірною ідеї державної незалежності.

Підписання Варшавської угоди з Україною було для Ю. Пілсудського важливим політичним рішенням, прийнятим у супереччя поглядам Антанти й уряду Польщі. Ця угода зламала лінію східної політики сеймової комісії закордонних справ Польщі, а Східна Галичина, як і раніше, перебувала під польським впливом. Водночас інтегральну частину політичного українсько-польського порозуміння становила таємна військова конвенція, що її підписали 24 квітня 1920 р. український генералом В. Сінклер та представник польського воєнного відомства В. Славек, цей документ передбачав початок спільних польсько-українських воєнних дій проти більшовицьких військ на території України [8, с. 422–425]. Симон Петлюра через союз із Польщею прагнув отримати підтримку і визнання Антанти, тобто в кінцевому рахунку йшлося про продовження боротьби з більшовицькою Росією та відновлення влади УНР в Україні. Для Ю. Пілсудського державна самостійність України була не самоціллю, а засобом реалізації польських планів у контексті його східної політики. Він і далі хотів, із одного боку, утримати самостійну Україну як бар'єр проти Росії; з іншого, – захопленням західноукраїнських земель знищив шанси на українську національну суверенність. Зазначимо, що сучасна українська історична наука намагається без упереджень

ставитися до союзу Ю. Пілсудського – С. Петлюри та спільних військових операцій на більшовицькому фронті, вбачаючи в цьому чи не єдиний у тих умовах шанс подальшої боротьби за українську державність [49, с. 328].

Зауважимо, що проблема Східної Галичини і після укладення Варшавського договору залишалася нерозв'язаною, і статус тимчасового управління краєм, визначений ще Паризькою мирною конференцією 25 червня 1919 р., значною мірою продовжував поглиблювати суперечності між Польщею і країнами Антанти, а також у їхньому стані щодо східної політики. Велике значення у вирішенні східногалицького питання мали зміни ситуації у польсько-радянській війні 1920 р. Після драматичної кампанії, під час якої спочатку польські та петлюрівські війська зайняли Київ, а дещо згодом Червона армія вступила в передмістя Варшави, і після того, як “чудо над Віслою” врятувало Польську державу, Польща і радянська Росія досягли компромісного налагодження справи, уклавши 18 березня 1921 р. в палаці Чорноголових у Ризі договір між РСФРР та УСРР, із одного боку, і Польщею – з іншого – про закінчення польсько-більшовицької війни 1920 р. [50, с. 646–655]. Мир було підписано без участі представників УНР, хоча згідно з Варшавським договором Польща зобов'язувалася не укладати мирних договорів, що стосувалися б кордонів України. Обіцянки Ю. Пілсудського українцям про те, що польські війська будуть спільно з Армією УНР боротись аж до відновлення незалежної України, вкотре залишилося тільки фразами [51, с. 156]. Постанова про державні кордони між протилежними сторонами була ідентичною умовам прелімінарного договору, згідно з якими за Польщею визнавали західноукраїнські та західнобілоруські землі, цим самим фактично ліквідувавши наслідки Варшавського договору. Після підписання Ризького договору закінчивсь етап збройних визвольних змагань за незалежність України на схід від Збруча [51, с. 76].

Ризький мирний договір став першим правовим актом інкорпорації Східної Галичини до Другої Речі Посполитої і засвідчив ще одну перемогу польської зовнішньої політики на сході. Він значно послаблював вплив західних країн, які намагалися ще чинити польській дипломатії перешкоди стосовно остаточного розв'язання східногалицької проблеми, і давав підстави Польській державі проводити захоплення краю.

Зазначимо, що Варшавський договір 1920 р. та Ризький договір 1921 р. не привели до українсько-польського порозуміння. Навпаки, агресивність і негнучкість східної політики Польщі, зокрема щодо України: тієї політики, яка традиційно формувалася на “історичних” правах Польської держави, а не на аналізі реальної ситуації, залишалася основною причиною дальшого поглиблення польсько-українського конфлікту. Натомість, на думку авторів, помилково було б вважати, що його причини залежали від поневоленого Польщею і Росією українського народу, який самовіддано відстоював свої права на самостійне національне існування. Ризький мир остаточно відвернув українські симпатії від Польщі та розвінчав привабливий міф про неї як борця “за нашу і вашу свободу”. “Панська Польща” залишалась у свідомості багатьох українців, які в 1920 р. пройшли через фронт, головною небезпекою, головним ворогом України. Правлячі кола Польщі не хотіли відмовлятися від ідей “історичної Польщі” з її пануванням на українських землях. Як зауважив М. Грушевський, для Польщі втрата України була не тільки економічним ударом, а й знищенням однієї з основ, на яку спиралась їхня сила як нації, бо “значення і сила та привілейоване становище народності польської створювались за рахунок населення українського, білоруського і литовського” [53, с. 17].

Аналізуючи перебіг подій у польсько-українських відносинах після підписання Ризького договору, варто підкреслити, що внутрішня політика Польщі була спрямована на повну інтеграцію Східної Галичини у складі держави. Офіційна Варшава всіляко намагалася зміцнити “польськість” східних кресів, усуваючи будь-які характери, українські ознаки, і, таким чином, поставити світову громадськість перед доконаним фактом анексії краю. Вся система заходів польської влади щодо Східної Галичини підпорядковувалася меті колонізації краю: щоб українське питання “або зовсім не існувало б, або не поставало б у такій гострій формі” [54].

Натомість на початку 1920-х років міжнародна ситуація складалася на користь Польської держави. Великі держави, які бажали бачити Польщу сильною країною на Сході, розуміли її слабкість саме у проблемі Східної Галичини. Франція, котра і раніше погоджувалася з польськими претензіями, тепер робила їй явні поступки. Польща, розуміючи, яке значення вона мала для Франції в її боротьбі з Німеччиною, могла тепер висловлювати їй свої домагання щодо східногалицьких земель. Англія не бажала французької гегемонії в Європі, тому з цих міркувань підтримувала проект автономії Східної Галичини. Після поразки Греції з Туреччиною 1922 р., виникненням можливості англо-радянського конфлікту Англія також переглянула свої позиції. Для Польщі настав сприятливий момент для повної анексії Східної Галичини [8, с. 175].

Польський уряд здійснив крок, який фактично посприяв позитивному вирішенню Найвищою Радою Антанти питання щодо статусу Східної Галичини. 26 вересня 1922 р. з ініціативи міністра закордонних справ Польщі Г. Нарutowича більшістю голосів сейм схвалив “Закон про принципи загального воєводського самоуправління, зокрема Львівського, Тернопільського і Станіславського воєводств” [55]. Закон передбачав утворення воєводських сеймиків із певними правами, дозвіл на користування українською мовою в органах адміністрації, відкриття національних шкіл, свободу віросповідання тощо [56, с. 563]. Закон про самоуправління набрав чинності протягом двох років із дня опублікування. Однак зауважимо, що уряд і не думав впроваджувати його в життя, оскільки закон не був конкретизований виконавчими інструкціями та постановами і залишився тільки на папері. Він був прийнятий із тактичних міркувань і був тільки пропагандистським. Цим кроком польська влада мала на меті домогтися підтримки західних держав і остаточного визнання ними східних кордонів Польщі. Аргументи української сторони не брали до уваги ні західні держави, ні польські правлячі кола.

На рішення країн Антанти впливали, безумовно, не тільки факт уже чотирирічного перебування Східної Галичини у складі Польщі, а й Варшавська угода 1920 р. та особливо – Ризький договір. Дипломати європейських країн не могли не рахуватися з договорами, що їх підписали від імені українського народу уряди УНР і УСРР. Вирішальним кроком великих держав, спрямованим на повну анексію Східної Галичини, стало рішення Ради Послів Антанти 14 березня 1923 р. про затвердження східного кордону Польської Республіки та її суверенітет над Східною Галичиною [17, с. 104]. Посилаючись на Версальський та Сен-Жерменський договори, Рада Послів визнала східні кордони Польщі, які встановив Ризький трактат, і узаконила владу Польщі над Східною Галичиною. Рішення підписали Р. Пуанкаре (Франція), Е. Філіппс (Англія), Р. Авезана (Італія) та М. Матсуфа (Японія); від імені польського уряду – посол у Парижі М. Замойський. Відтоді екзильний уряд ЗУНР припинив свою діяльність. Це означало, що Східна Галичина остаточно закріплювалася за Польщею, хоча постанова Антанти й передбачала автономію східногалицьких земель. Несправедливе рішення Ради Послів викликало масові протести українського населення, всіх національних політичних націй та культурно-освітніх організацій краю. Рішення Ради Послів від 14 березня 1923 р. стало завершальним акордом протистоянь між поляками та українцями й за суттю було спрямоване проти української державності. Інкorporація Східної Галичини з переважаючим українським населенням до Польщі на ділі означала колонізаційну національну асиміляцію українців-галичан, що спиралася на репресивно-адміністративний апарат держави.

Першими кроками польських властей на території Східної Галичини була ліквідація тих інституцій, котрі забезпечували її статус як окремої адміністративної одиниці. Навіть назву “Східна Галичина” було замінено терміном “Східна Малопольща”, а потім просто “Польща “Б””, на відміну від корінної “Польщі “А””. Стосовно різних частин здійснювалася відповідна політика. Зокрема, щодо Польщі “Б” застосовувалося штучне стримування соціально-економічного розвитку і скасування поступок національним меншинам. Економічні заходи польської влади мали на меті гальмування розвитку “східних кресів” і перетворення їх на аграрно-сировинний додаток до розвиненіших власне польських земель. Польський уряд

відмовлявся надати автономію українським землям, що було порушенням міжнародних зобов'язань, які взяла Польща, та невиконанням закону 1922 р. про надання самоврядування трьом східногалицьким воєводствам. Натомість уряд Польщі, маючи на меті повну уніфікацію земель, приєднаних до Другої Речі Посполитої, що, за суттю, означало суцільну колонізацію захоплених західноукраїнських земель, залежно від внутрішніх та зовнішніх чинників, намагався коригувати свій політичний курс щодо національних меншин.

Радикальні національно-політичні сили Польщі заперечували права українського населення краю на вільний розвиток і проголошували основи моноетнічної держави [57, с. 123]. Польська державна адміністрація відмовлялася визнавати факт існування українського населення. Було заборонено вживати слова “українець”, “український”, хоча за Ризьким договором Польща зобов'язувалася визнавати назву “українець” як єдину [58, с. 626]. В офіційних документах Польщі 1921–1923 рр., зокрема й затверджених сеймом законодавчих актах, почали вживати архаїчний термін “руські”, а в дужках – “русінські” [59, с. 72]. Мета такої політики Польщі щодо українців була очевидною, це – повна колонізація східногалицьких земель.

Особливо болючими для українського населення Східної Галичини стали закони про асиміляторську політику польської влади щодо освіти і церкви. Уряд поступово закривав школи з українською мовою навчання, нищив православні храми, проводив репресії проти мирного населення, редакцій українських часописів, громадсько-освітніх організацій. Урядова політика ґрунтувалася на запереченні існування українців як нації, на новій колонізації Східної Галичини. Зазначимо, що Польща проводила загалом на східногалицьких землях антиукраїнську політику, спрямовану на повну колонізацію, асиміляцію та окатоличення українського населення. Дискримінаційна політика польського уряду в Східній Галичині перетворила її на справжнє вогнище і центр національно-визвольних змагань, що істотно впливало й на міжнародні відносини. Польська національна політика, характерна половинчастими та дискримінаційними рішеннями в різних галузях суспільно-політичного та господарського життя, непослідовністю й суперечливістю щодо українців, спричинила протягом наступних років затяжну конфронтацію та постійні проблеми Польщі на міжнародній арені, що також негативно відбивалось і на становленні польської національної державності у міжвоєнний період.

Узагальнюючи викладене можна дійти висновку, що українські аспекти у зовнішній східній політиці Польської держави займали важливе місце. Події 1918–1923 рр. яскраво засвідчили, що Польща своєю практикою послідовно здійснювала політичні програми Р. Дмовського і Ю. Пілсудського щодо свого відновлення в історичних кордонах 1772 р., створення єдиної національної “Великої Польщі”. Польсько-українські відносини в окреслений період із усією очевидністю підтверджували той факт, що поляки не бажали поступатися своїм панівним становищем стосовно України та не уявляли собі іншого ставлення аніж як панівної нації до українського населення Східної Галичини.

Дослідження проблеми показує, що український народ, позбавлений реальних прав самостійно вирішувати свою долю, став заручником політичної гри, яку вели Польща, більшовицька Росія і західні держави. Ставлення держав-переможниць у Першій світовій війні, зокрема Верховної ради Антанти, яка присвоїла собі право міжнародного трибуналу в українській справі, постійно змінювалося на користь польських окупантів. На думку авторів цього дослідження, Польща, вважаючи український вектор ключовою ланкою в реалізації своїх східнополітичних планів, розглядала його у зовнішньому і внутрішньому аспектах: першому, який передбачав перетворення Польщі в одну з наймогутніших європейських держав і був спрямований проти радянської Росії (СРСР); другому – українське питання розглядали як внутрішню справу Польщі, оскільки Західну Україну польські політичні сили вважали споконвічною польською землею. В цьому плані пріоритетного значення надавали політиці інкорпорації Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої, зміцнення у ній польського елементу, і, навпаки, колонізації й асиміляції українського населення краю, які стали у міжвоєнний період офіційною доктриною урядів Польщі. Внаслідок встановлених

міжнародними договорами кордонів у підпорядкуванні Польщі опинилися мільйони українців, права і свободи яких влада ігнорувала. Це проявлялося в обмеженні діяльності загальноукраїнських інституцій, насильному окатоличенні українського населення, нищенні православних храмів, застосуванні щодо українців репресивних актів тощо. Метою здійснення такого політичного курсу Польської держави щодо українців Східної Галичини була повна колонізація східногалицьких земель. Не зумівши знайти шляхів розв'язання української проблеми, польські політичні еліти тим самим “передали” їх у наступні роки.

Список використаних джерел

1. *Зашкільняк Л.* Україна і Польща в ХХ столітті: від конфліктів до порозуміння / Леонід Зашкільняк // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Острог, 2003. – Вип. 3. – С. 72–84.
2. *Баран З.* Східна Галичина в планах відбудови польської державності 1918–1923 рр. / Зоя Баран // Республіканець. – 1994. – № 3–4. – С. 67–72.
3. *Кугутяк М.* Українсько-польські стосунки 20–30-х років: від конфронтації до “нормалізації” / Микола Кугутяк // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 18–26.
4. *Кульчицький С.* Проблеми кордону між Україною і Польщею в радянській політиці 1919–1921 / С. Кульчицький // Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – К.: Либідь, 1993. – С. 187–220.
5. *Кучерепа М.* Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.) / Микола Кучерепа // Україна–Польща: важкі питання. – Варшава: Тирса, 1998. – Т. 1–2. – С. 11–28.
6. *Кучменко Є. М.* Польща і питання Галичини в міжнародній політиці (1914–1923 роки) / Є. М. Кучменко, А. Г. Ліпкан // Перша світова війна і слов'янські народи: Матер. Міжнар. наук. конф. 14–15 травня 1998 р. – К.: Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 1998. – С. 171–177.
7. *Макарчук С. А.* Ставлення української громадськості Галичини до Польської держави (1918–1923) / С. А. Макарчук // Дослідження з історії України: Вісник Львів. держ. ун-ту. Серія іст. – 1995. – Вип. 30. – С. 63–74.
8. *Гетьманчук М. П.* Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939) / Микола Петрович Гетьманчук // Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2008. – 432 с.
9. *Литвин В.* Тисяча років сусідства і взаємодії / Володимир Литвин. – К., 2002. – 133 с.
10. *Mikulicz S.* Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej / S. Mikulicz. – Warszawa, 1971.
11. *Прометеїзм у міжвоєнній Польщі* / Available: <http://www.polskieradio.pl/zagranica/ua/news/artikul/53405.html>.
12. *Piłsudski J.* Pisma / Józef Piłsudski. – Т. II. – Warszawa, 1937. – 547 s.
13. *Симонова Т. М.* Прометеїзм во внешней политике Польши. 1919–1924 гг. / Т. М. Симонова // Новая и новейшая история. – 2002. – № 4. – С. 47–63.
14. *Nowak A.* Polska i trzy Rosje: Studium polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego (do kwietnia 1920 roku) / Andrzej Nowak. – Kraków. – 2007–222.
15. *Wasilewski L.* Józef Piłsudski, jakim go znam / L. Wasilewski. – Warszawa: Rój, 1935. – 234 s.
16. *Hauser P.* Federacyjna wizja Rzeczypospolitej w poglądach Józefa Piłsudskiego i proba jej urzeczywistnienia w latach 1918–1921 / P. Hauser // Polska i Ukraina: Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. S. 17–41.
17. *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе. В 2 т. Том 1 / Іван Лисяк-Рудницький // пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, І. Киван, Е. Панкеевої. – К.: Основи, 1994. – 554 с.
18. *Czubiński A.* Ewolucja systemu politycznego w Polsce w latach 1914–1998. Т. I: Odbudowanie niepodległego państwa i jego rozwój do 1945 r. / Antoni Czubiński // Część I: Zbiór studiów. – Poznań: Wyd-wo “Terra”, 2000. – 320 s.
19. *Dziewanowski K.* Joseph Piłsudski: A European Federalist, 1918–1922. – Stanford, 1968. – 547 s.
20. *Україна в польських зовнішньополітичних доктринах* // Українська державність у ХХ столітті: Історико-політичний аналіз / О. Дрогачов та ін. – К.: Політична думка, 1996. – 448 с.
21. *Сивіцький М.* Історія польсько-українських конфліктів / Микола Сивіцький // Переклад з пол. Є. Петренка. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2005. – Т. 1. – 344 с.
22. *Pobóg-Malinowski W.* Najnowsza historia polityczna Polski, 1864–1945 / W. Pobóg-Malinowski. – Londyn, 1956. – Т. 2 – Cz. 1. – S. 50–56.
23. *Документи и материалы по истории советско-польских отношений.* – М.: Издательство АН СССР, 1964. – Т. 2. – 719 с.
24. *Российский государственный архив социально-политической истории (РГАСПИ).* – Ф. 17. – Оп. 84. – Д. 93. – Л. 10.
25. *РГАСПИ.* – Ф. 17. – Оп. 84. – Д. 93. – Л. 11.
26. *РГАСПИ.* – Ф. 17. – Оп. 84. – Д. 93. – Л. 12.
27. *Российский государственный военный архив (РГВА).* – Ф. 308. – Оп. 9. – Д. 418. – Л. 15.
28. *Ададуров В.* Політика Франції стосовно українсько-польського конфлікту та Східну Галичину в період з листопада 1918 по березень 1919 рр. / В. Ададуров // Україна в минулому. – К. – Львів: Ін-т археограф. та джерелознавства ім. М. Грушевського НАНУ, 1995. – Вип. 7. – С. 18–32.
29. *ДВП СССР ...* Т. 5. – С. 217.
30. *Красівський О.* Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: Проблеми взаємовідносин / Орест Красівський. – К.: Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
31. *Павлюк О. В.* Боротьба України за незалежність і політика США (1917–1923) / О. В. Павлюк. – К.: Academia, 1996. – 188 с.
32. *Węrowski J. R.* Stany Zjednoczone a odrodzenie Polski. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec sprawy polskiej i Polski w latach 1916–1919 / J. R. Węrowski. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1980. – 547 s.
33. *Kukulka J.* Francja a Polska po traktacie Wersalskim (1919–1922) / J. Kukulka. – Warszawa, 1970. – 347 s.
34. *Sprawy polskie na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 r.* Dokumenty i materiały. – Warszawa, 1967. – Т. II. – 547 s.
35. *Литвин М.* Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / Микола Литвин. – Львів: Інститут українознавства НАН України; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. – 488 с.
36. *Archiwum Akt Nowych.* Delegacja Polska na konferencji Pokojowej w Paryżu. – Sygn. 6. – K. 25.
37. *Traktat między Głównymi Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi a Polską podpisany w Wersalu 28 czerwca 1919.* – Warszawa, 1919. – 247 s.
38. *Ukraine and Poland in Documents, 1918–1922.* – 1983. – Vol. I. – № V. – P. 422–423.
39. *Pobóg-Malinowski W.* Najnowsza historia polityczna Polski / W. Pobóg-Malinowski. – Т. 2: 1914–1939. – London, 1967. – 894 s.
40. *AAN, Archiwum I. Paderewskiego,* sygn. 965, s. 58.
41. *Piłsudski J.* Odezwa do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego z 22 IV 1919 r. / Józef Piłsudski // Pisma zbiorowe. – Т. V. – Warszawa, 1937. – 347 s.
42. *Wrzosek W.* Wojsko Polskie i operacje wojenne lat 1918–1922 / W. Wrzosek. – Białystok, 1988. – 429 s.
43. *Akty i dokumenty dotyczące sprawy granic Polski na konferencji pokojowej w Paryżu.* – Paryż, 1920. – Cz. I. – 547 s.
44. *Zaks Z.* Problem Galicji Wschodniej w czasie wojny polsko-radzieckiej / Z. Zaks // Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej. – Т. VIII. – S. 92–97.
45. *Нариси з історії дипломатії України* / Під ред. В. А. Смолія. – К.: Альтернативи, 2001. – 736 с.
46. *Рубльов О. С.* Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. / О. С. Рубльов, О. П. Реєнт. – К.: видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 320 с.
47. *Wandycz P. Z zagadnień współpracy polsko-ukraińskiej w latach 1919–1920* / P. Wandycz // Zeszyty historyczne. – Paryż, 1967. – Z. 12. – S. 16.
48. *Шелухін С.* Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року / С. Шелухін. – Прага: Нова Україна, 1926. – 40 с.
49. *Литвин В. М.* Україна: доба війн і революцій (1914–1938 рр.) / Володимир Михайлович Литвин. – К.: Альтернативи, 2003. – 488 с.
50. *Документи внешней политики СССР.* – М.: Госполитиздат, 1959. – Т. 3. – 723 с.
51. *Piłsudski J.* Odezwa do mieszkańców Ukrainy (26 kwietnia 1920 r.) / J. Piłsudski // XX lat

Rzeczypospolitej Polskiej. 1918–1938. – Lwów, 1938. – S. 46–48. 52. *Мазепа І.* Україна в огні і бурі революції 1917–1921 / І. Мазепа. – К.: Темпора. – 608 с. 53. *Потульницький В. А.* Історія української політології (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці) / В. А. Потульницький. – К.: Либідь, 1992. – 232 с. 54. *Ustawa* “O zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, a w szczególności województwa lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowego” // *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej*. – 1922. – Nr 90. – Poz. 829. 55. *Dziennik Ustaw RP*. – 1922. – Nr 90. – Poz. 829. 56. *Partyka A.* Polskie koncepcje autonomii Galicji Wschodniej w latach 1919–1922 / A. Partyka // *Studia Historyczne*. – Kraków, 1976. – Т. XIX. – Zesz. 4. – S. 563–575. 57. *Брюбейкер Р.* Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / Р. Брюбейкер // Пер. з англ. О. Рядова. – Львів: Кальварія, 2006. – 280 с. 58. *ДВП СССР*. – М.: Госполитиздат. – Т. 3. – 1959. – 723 с. 59. *Наконечний Є.* Украдене ім'я (Чому русини стали українцями) / Є. Наконечний. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 126 с.

Николай Алексиевц, Оксана Парнета

**УКРАИНСКИЙ ВЕКТОР В ВОСТОЧНОЙ ПОЛИТИКЕ ВТОРОЙ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ.
ИНКОРПОРАЦИЯ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЦИИ И ПОЛОНИЗАЦИЯ УКРАИНЦЕВ КРАЯ**

В статье освещаются малоисследованные проблемы украинского вектора в Восточной политике Второй Речи Посполитой и инкорпорации восточногалицийских земель, полонизации украинцев края.

Ключевые слова: Вторая Речь Посполитая, внешняя политика, инкорпорация, полонизация, украинцы, восточногалицийский вопрос.

Mykola Alexievets, Oksana Parneta

**THE UKRAINIAN VECTOR IN THE EAST POLICY OF THE SECOND POLISH REPUBLIC.
INCORPORATION OF EASTERN GALICIA AND POLONIZATION OF THE LOCAL
UKRAINIANS**

The paper covers the little-investigated problems of the Ukrainian vector in the east policy of the Second Polish Republic as well as incorporation of Eastern Galician lands and Polonization of the local Ukrainians.

Key words: the Second Polish Republic, foreign policy, incorporation, Polonization, the Ukrainians, Eastern Galicia problem.